

TRENDURI MONDIALE PE PIETELE MUNCII ȘI MODELE DE ANGAJARE ACTUALE

MARIANA STANCIU

Economia mondială este, în prezent, teatrul unor schimbări de mare amploare, revoluționare s-ar putea spune. Adoptarea unor strategii de dezvoltare bazate pe principiile economiei de piață în multe țări care, cu mai puțin de un deceniu în urmă, aplicau politici de centralizare și planificare economică, deschiderea tot mai largă a piețelor internaționale și ușurința cu care circulă astăzi bunurile, capitalurile și ideile, în jurul omenirii, creează noi oportunități dar și noi riscuri pentru miliarde de oameni.

În anul 1978, aproape o treime din forța de muncă mondială trăia în țări slab conectate la interacțiunile economice internaționale, ca urmare a existenței numeroaselor bariere protecționiste, privind comerțul și investițiile. Dar dacă trendul actual va continua, după anul 2000, mai puțin de 10% dintre angajații în muncă vor trăi în astfel de țări.

Schimbările rapide, mai ales atunci când mobilizează forțe și resurse mari, nu sunt niciodată facile. În țările bogate și sărace, deopotrivă, există temeri față de creșterea generală a insecurității sociale și economice. Politicile internaționale vizând creșterea economică și ridicarea eficienței activităților de integrare continentală nu au reușit să rezolve, într-un mod satisfăcător, problemele sărăciei și deprivării sociale. De fapt, potrivit estimărilor* din anul 1995 ale Băncii Internaționale pentru Reconstrucție și Dezvoltare, numărul săracilor se va ridica și mai mult, pe măsură ce forța de muncă mondială va

* Datele statistice incluse în articol au fost preluate din *World Development Report 1995, Workers in an Integrating World, World Development Indicators*, Oxford, Oxford University Press, 1995.

crește numeric de la 2,5 miliarde persoane la 3,7 miliarde, în mai puțin de trei decenii.

La nivel mondial, peste un miliard de angajați în muncă trăiesc, în prezent, cu mai puțin de 1\$/zi. Aproximativ 120 milioane de persoane sunt în șomaj și alte câteva sute de milioane au pierdut deja orice speranță în găsirea unui loc de muncă. La nivel internațional există unele temeri că noile deschideri în domeniul comerțului și investițiilor internaționale, cuplate cu retragerea progresivă a statelor din economie vor determina diminuarea, în continuare, a locurilor de muncă disponibile. Probabil tocmai datorită acestor temeri, în ultimul deceniu, angajații în muncă au făcut progrese importante în materie de organizare și inițiativă socială, mai ales în acele țări unde situația lor era mai amenințată. Pe de altă parte, odată cu dublarea forței de muncă mondiale, din ultimele trei decenii, a avut loc și dublarea productivității muncii la nivelul muncitorului mondial median.

Ponderea produselor manufacturiere în exportul țărilor în curs de dezvoltare a crescut de la 20% la 60% în intervalul 1960-1990, dar aproximativ 80% din forța de muncă mondială ocupată în industrie trăiește, în prezent, în țările care realizează venituri medii/locuitor relativ mici și mijlocii.

Deși 90% dintre țările în curs de dezvoltare dispun de variate structuri de securitate socială, în cele mai fericite cazuri, acestea acoperă doar lucrătorii din sectoarele economiei formale, adică aproximativ 15% din forța de muncă din țările cu venituri mijlocii.

În anul 1993, din cele 2,5 miliarde lucrători în activități productive, la nivel mondial, peste 1,4 miliarde trăiau în țări cu un venit anual/locuitor de 695 \$, alte 660 milioane în țări cu venituri medii și 380 milioane în țări cu un venit anual/locuitor de peste 8626\$.

Deși la nivel mondial, muncitorul median o duce mai bine în prezent, decât în urmă cu 30 de ani, nu există garanții că muncitorii cei mai săraci vor constata o creștere a standardului lor de viață în viitorul apropiat. De fapt, nu toată lumea a beneficiat de creșterea productivității muncii și de prosperitatea economică a ultimelor trei decenii. Multe țări și chiar zone continentale vaste au beneficiat de creșteri mici și chiar de diminuări ale veniturilor reale/locuitor. Inegalitățile economice și sociale, atât între regiuni geografice, cât și între țări, s-au adâncit, rămânând o trăsătură semnificativă a economiei globale. După unele estimări, în anul 1870 venitul mediu/locuitor în țările cele mai bogate era

de aproximativ 11 ori mai mare decât cel din țările cele mai sărace; raportul acestui decalaj s-a mărit la 38 în anul 1960 și la 52 în anul 1985.

Va persista acest pattern de creștere inegală a prosperității în următoarele decenii? Răspunsul la această întrebare devine incert câtă vreme asistăm la conturarea unor noi tendințe în economia mondială. Acestea vor afecta profund evoluția piețelor muncii în mileniul viitor. Una dintre ele marchează schimbarea rolului statului, ca răspuns la eșecul guvernelor deceniului anterior, de a menține și crește bunăstarea socială prin intervenție statală. A doua tendință constă în faptul că piețele tind să devină mult mai ferm integrate, atât în interiorul fiecărei națiuni, cât și la nivel continental și intercontinental.

Modele actuale de angajare în muncă

Mai mult de jumătate din viețuitorii actuali ai planetei, indiferent de țara în care locuiesc, își consumă o parte consistentă a timpului muncind ori căutând un loc de muncă. Între aceștia, persoanele-cap de gospodărie se confruntă cu responsabilități economice și sociale deosebit de mari. Pretutindeni, în lume, aceste persoane dispun de resurse relativ restrânse pentru atingerea obiectivelor lor economice. În fapt și aceste obiective sunt, pretutindeni, similare: satisfacerea nevoilor de bază ale familiei, creșterea standardului de viață al acesteia, gestionarea cu minimum de pierderi a riscurilor și incertitudinilor induse de viața socială și creșterea șanselor de afirmare ale copiilor din familie. Dar oportunitățile pentru atingerea acestor obiective prin muncă diferă masiv de la o țară la alta, de la o zonă geografică la alta. Mai mult de jumătate din populația activă a lumii (1,4 miliarde oameni) lucrează în cadrul unor economii care oferă venituri relativ mici. Alte 40 milioane de persoane vârstnice și 50-60 milioane de copii (cifre declarate) se aflau în câmpul muncii, în anul 1995. Datorită omisiunilor frecvente privind declararea angajării în muncă a copiilor, numărul acestora poate fi, în realitate, cu câteva zeci de milioane mai mare.

În țările cu venituri mici, o treime din populația de vârstă activă este neangajată în muncă. Sărăcia este persistentă însă pe zone largi și în rândurile populației angajate în muncă. Prin urmare, realizarea unor venituri mici și nu șomajul constituie principala cauză a sărăciei. În aceste țări, timpul și forța de muncă sunt, în general, resursele primare de care dispun familiile. De aceea, capului de gospodărie îi revine decizia asupra modului de alocare a acestor

muncă sunt, în general, resursele primare de care dispun familiile. De aceea, capului de gospodărie îi revine decizia asupra modului de alocare a acestor resurse, între activitățile producătoare de venituri (cerute pe piața muncii) și cele domestice. De fapt, în toate țările, alocarea resurselor primare ale familiilor este condiționată în mod semnificativ, de nivelul veniturilor realizate de capul gospodăriei.

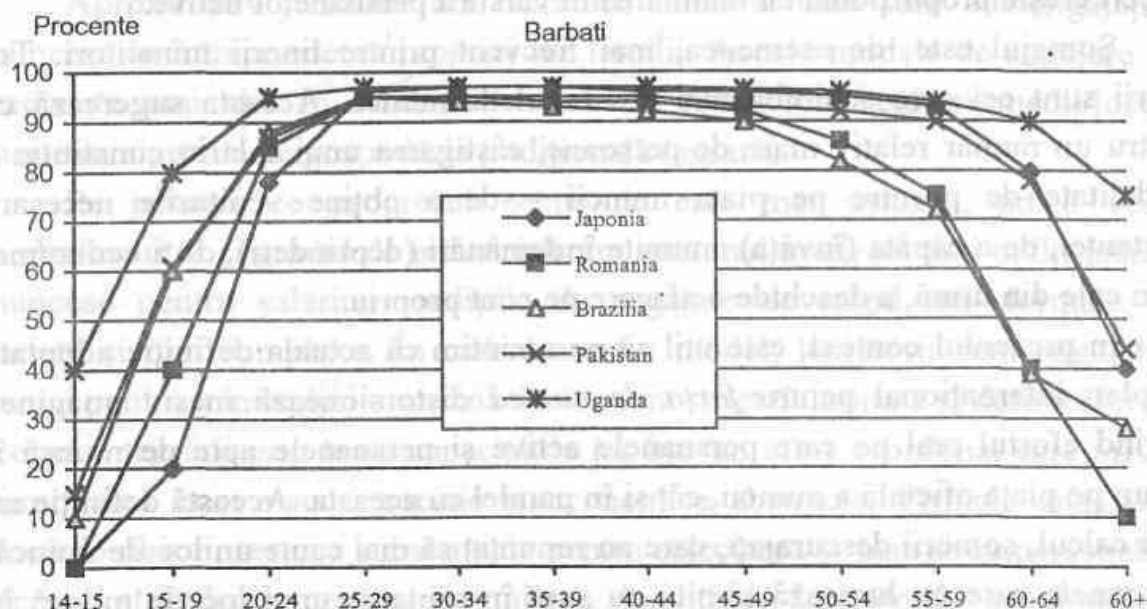
Multă vreme s-a crezut că existența unor venituri/salarii mici este, de obicei, asociată cu prestarea unor intervale mai lungi de muncă sau/și cu efectuarea unor munci mai slab calificate. Realitatea demonstrează însă că realizarea unor salarii/venituri mai mici nu este întotdeauna corelată cu prestarea unor intervale mai lungi de muncă. Din unele cercetări asupra veniturilor întreprinse în gospodăriile din Malaezia și Ghana, de exemplu, rezultă că lucrătorii din familiile cele mai sărace – primele 40% familii, poziționate în ordinea creșterii veniturilor – lucrează în medie cu 15–20% ore mai puțin decât cei din ultimele 20% familii din vârful piramidei veniturilor. Acest fapt este, probabil, și efectul unei disponibilități mai scăzute a oportunităților de a munci, în special, pentru munca necalificată și munca în mediul rural.

În multe țări, însă, creșterea productivității muncii și a salariilor reale a dus la realizarea unor venituri suficiente de către capul gospodăriei, astfel încât unii angajați să-și poată permite intervale mai scăzute de muncă. În țările unde se realizează venituri relativ mari în industrie, unul din efectele creșterii productivității muncii a fost diminuarea cu aproximativ 40% a orelor lucrate de către o persoană/an (de la 2.690 ore în anul 1900 la 1.630 ore în 1986).

Din măsurarea convențională a participării la muncă, la nivel mondial, rezultă că, în prezent, bărbații muncesc mai mult decât femeile. Într-un număr mare de țări, aproape toți bărbații în vârstă de 25-54 de ani sunt direct angajați în activități generatoare de venituri, pe piața muncii, în întreprinderile familiale, în propriile ferme agricole ori în cadrul propriilor gospodării. Diferențele ce apar între modelele de angajare în muncă aferente unor țări din diverse zone geografice ale globului devin vizibile doar la nivelul generațiilor tinere și al celor vârstnice. De asemenea, o serie de deosebiri apar și în ceea ce privește angajarea în muncă a femeilor.

Graficul nr.1

Rata participării forței de muncă după sex și vârstă în cinci țări cu standard de viață relativ diferit (estimări după datele O.M.I. pentru anul 1995)

Procente

Femei

The graph shows the labor force participation rate for women in five countries: Japan (diamonds), Romania (squares), Brazil (triangles), Pakistan (crosses), and Uganda (asterisks). The y-axis represents the percentage from 0 to 90. The x-axis represents age groups from 14-15 to 60+. Participation rates are generally lower than for men. Romania shows the highest participation rate, peaking at 90% for the 25-29 age group. Uganda and Pakistan show relatively stable participation rates between 15% and 65% across most age groups. Brazil and Japan show a significant decline in participation after the 20-24 age group.

Vârsta	Japonia	Romania	Brazilia	Pakistan	Uganda
14-15	0	0	0	0	0
15-19	18	40	25	8	55
20-24	73	80	45	18	55
25-29	52	90	40	19	60
30-34	50	90	38	20	63
35-39	60	88	37	18	64
40-44	65	87	35	18	65
45-49	65	85	30	17	65
50-54	63	78	28	16	63
55-59	50	45	20	16	61
60-64	35	18	10	15	55

Din grafic observăm că modelele de angajare pe piețele muncii sunt similare pentru bărbații din Brazilia, Japonia, Pakistan, România și Uganda, în timp ce pentru femei, acestea diferă foarte mult. Totuși, o fracțiune mult mai largă de bărbați, sub vârsta de 20 de ani și peste 55 de ani, sunt angajați în muncă în Uganda comparativ cu Brazilia. Acest fapt se produce și ca urmare a

nivelurilor diferite ale veniturilor medii realizate, care atrag modele distincte de școlarizare a tinerelor generații și de pensionare a vârstnicilor.

În general, angajamentele pe bază de salariu sunt mai frecvente în rândul tinerilor; frecvența autoangajării în întreprinderile familiale sau în propriile afaceri crește proporțional cu înaintarea în vârstă a persoanelor active.

Șomajul este, de asemenea, mai frecvent printre tinerii muncitori. Tot tinerii sunt cei care schimbă mai des locul de muncă. Aceasta sugerează că pentru un număr relativ mare de persoane, câștigarea unui salariu constituie o modalitate de pornire pe piața muncii – de a obține veniturile necesare existenței, de a căpăta (învăța) anumite îndemânări (deprinderi), de a economisi și, în cele din urmă, a deschide o afacere pe cont propriu.

În prezentul context, este util să ne amintim că actuala definiție adoptată pe plan internațional pentru *forța de muncă* distorsionează masiv imaginea privind efortul real pe care persoanele active și persoanele apte de muncă îl depun pe piața oficială a muncii, cât și în paralel cu aceasta. Această definiție nu ia în calcul, șomerii descurajați, care au renunțat să mai caute un loc de muncă, persoanele care nu lucrează și nici nu sunt în căutarea unui loc de muncă în prezent (membrii de familie care îngrijesc copii minori, studenții, pensionarii care mai pot lucra și chiar lucrează etc.).

În aproape toate tipurile de societăți, capul de gospodărie alocă femeii sarcina îngrijirii copiilor și a activităților casnice. Judecând din această perspectivă, numeroase studii microeconomice relevă că femeile lucrează un număr mai mare de ore decât bărbații – îndeosebi când ele sunt angajate și pe piața muncii.

Participarea forței de muncă feminine pe piețele muncii este corelată cu nivelul de dezvoltare economică a societății de referință. Rata participării forței de muncă feminine tinde să fie mai mare în cazul economiilor organizate preponderent pe activități agricole (centrate, în genere, pe gospodăria familială). Odată cu creșterea gradului de urbanizare și a productivității muncii, participarea femeilor pe piețele muncii descrește, devenind mai frecvent modelul în care femeia se dedică mai mult activităților casnice, în timp ce bărbatul lucrează pentru salariu.

În țările cu venituri medii/locuitor mai ridicate, participarea femeilor pe piața muncii crește odată cu numărul de locuri de muncă disponibile.

Desigur, modelul de participare pe piața muncii reflectă și unele diferențe cultural-ideologice existente între țări. De fapt, seturi distincte de factori sunt implicate în explicarea participării mai numeroase a femeilor pe piața muncii în Japonia și România, comparativ cu Brazilia și Pakistan, de exemplu.

Aproximativ jumătate din lucrătorii lumii actuale sunt autoangajați ori muncesc în întreprinderea propriei lor familii. Aceste modele de angajare sunt frecvente mai ales în economiile unde se realizează venituri medii/locuitor foarte mici, axate pe gospodăria tradițională (agrară).

Pe măsură ce progresul economic este mai avansat, adică venitul mediu/locuitor și gradul de industrializare sunt mai mari, tot mai mulți lucrători muncesc pentru salariu, condițiile de angajare devenind mai formale, mai variate și mai complexe. În cadrul acestui model, lucrătorii sunt angajați nu numai pentru a îndeplini o sarcină de serviciu strict delimitată și definită, ci și în scopul integrării prin toate capacitățile lor într-un efort coordonat care privește diminuarea unor riscuri sociale și economice abstracte. Firmele angajatoare alocă, de obicei, resurse substanțiale pentru selectarea și instruirea personalului, oferind stimulente pentru încurajarea loialității. Lucrătorii, la rândul lor, valorizează înalt securitatea unui venit salarial regulat și a unui loc de muncă stabil. Unele firme oferă chiar "salarii pentru eficiența angajaților", transferând pierderile ce provin dintr-o activitate ineficientă, la nivelul angajaților și, simultan, motivând economic superior pe cei cu performanțe deosebite.

Contractele de muncă formale țin cont de un sistem complex de drepturi statutare ale lucrătorilor care guvernează, în mod tipic, relațiile de muncă în economiile moderne, specificând standardele și normele de muncă minime, reglementând relațiile sindicale și securitatea locurilor de muncă.

În general, în aproape toate țările există o subutilizare a resurselor umane – oameni care vor să lucreze și nu-și pot găsi locuri de muncă, ori nu pot lucra atât de mult cât ar dori. În zonele rurale mai sărace, acest fenomen capătă expresia șomajului sezonier. În ariile urbane, este tipică imaginea lucrătorului descurajat care a renunțat la căutarea unui loc de muncă. Etiologia șomajului poate viza atât oferta cât și cererea de forță de muncă. Ea poate reflecta deciziile lucrătorilor de a refuza anumite locuri de muncă în așteptarea unora mai convenabile, ori poate fi rezultatul eșecului unor politici economico-sociale. De aceea șomajul este adesea divizat și analizat pe tipuri de cauze.

Trendurile recente din domeniul șomajului au cauze extrem de disputate între specialiști. În ciuda creșterii ferme a economiei mondiale, șomajul a crescut foarte mult în multe țări. În Europa, persistența unei rate înalte a

șomajului în anii '80 a fost cauzată, în esență, de combinațiile a patru factori determinanți precum creșterea prea înceată a cererii de muncă, existența sistemelor de securitate socială care au descurajat prin subsidiile lor angajarea în muncă, descreșterea cererii de muncă necalificată și restricțiile administrative impuse în planul angajării în sectorul serviciilor.